

TALABALARNING SHAHSIY LIDERLIK SALOHIYATINI BAHOLOVCHI DIAGNOSTIK VOSITALAR VA ULARNING TA'LIMDAGI QO'LLANILISHI

Kurbonova Mushtariybegim Baxtiyorjon qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalar orasida liderlik salohiyatini aniqlashga xizmat qiluvchi diagnostik vositalar, ularning psixometrik asoslari va ta'lim jarayonida qo'llanilishi tahlil qilingan. Shuningdek, ushbu vositalarning samaradorligi, moslashuvchanligi va u orqali o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini kuzatish imkoniyatlari yoritilgan. Maqola zamonaviy psixodiagnostika texnologiyalari asosida tuzilgan metodik yondashuvlarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Liderlik salohiyati, psixodiagnostika, baholash vositalari, shaxsiy kompetensiyalar, ta'lim tizimi, ijtimoiy faollik, metakognitiv ko'nikmalar.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim sharoitida talabalar nafaqat bilim va malakaga, balki ijtimoiy faoliyatda muvaffaqiyatli bo'lishi uchun shaxsiy liderlik kompetensiyalariga ham ega bo'lishi kerak. Ushbu salohiyatni o'z vaqtida aniqlash va rivojlantirish ta'lim tizimining muhim vazifasiga aylangan. Shuning uchun liderlik qobiliyatini baholovchi ilmiy asoslangan diagnostik vositalar ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Talabalarning liderlik salohiyatini baholashda qo'llaniladigan diagnostik vositalar ikki asosiy turga bo'linadi: Xalqaro ilmiy asoslangan testlar, O'zbekiston sharoitida moslashtirilgan mahalliy vositalar.

Adabiyotlar tahlili. R.L. Katz (1955) liderlikda texnik, insoniy va kontseptual ko'nikmalar muvozanatini ko'rsatadi. Goleman (1998) esa liderlik salohiyati doirasida emotsional intellekt muhim omil ekanligini isbotlagan. O'zbekistonlik olimlardan Qodirova (2019) va Sodiqov (2021) talabalar orasida liderlik fazilatlarini baholashda adaptiv testlar va kuzatuv usullarining natijadorligini e'tirof etishgan. Shuningdek, xalqaro miqyosda "Leadership Practices Inventory (LPI)", "MLQ - Multifactor Leadership Questionnaire" kabi testlar keng qo'llaniladi.

Diagnostik vositalar va ularning tavsifi. MLQ - Multifactor Leadership Questionnaire. Bass & Avolio tomonidan ishlab chiqilgan:

- Transformatsion liderlik: ilhomlantirish, motivatsiya, o'zgarishga tayyorlik;
- Tranzaksion liderlik: rag'bat evaziga rahbarlik qilish;
- Passiv liderlik: tashabbus ko'rsatmaslik;

- Ushbu test 45 ta savoldan iborat bo'lib, Likert shkalasida ball beriladi (1–5 ballik)

Leadership Practices Inventory (LPI) – Kouzes & Posner. Yetakchi sifatida shaxsning 5 asosiy harakati baholanadi:

1. O'rnak bo'lish;
2. Kelajakni tasavvur qilish;
3. Boshqalarga ilhom berish;
4. Harakat qilishga undash;
5. Yurakdan tan olish va rag'batlantirish

Emotsional intellekt testi (EQ-i) – Bar-On modeli asosida: O'zini anglash; emotsiyalarni boshqarish, stressga chidamlilik, empatiya va ijtimoiy aloqa qobiliyati.

O'zbekiston sharoitida moslashtirilgan testlar. Shaxsiy savolnomalar (Likert shkalasi asosida); Kuzatuv kartalari (pedagoglar tomonidan baholash); Rafiqova testlari (motivatsiya va liderlik aloqasi).

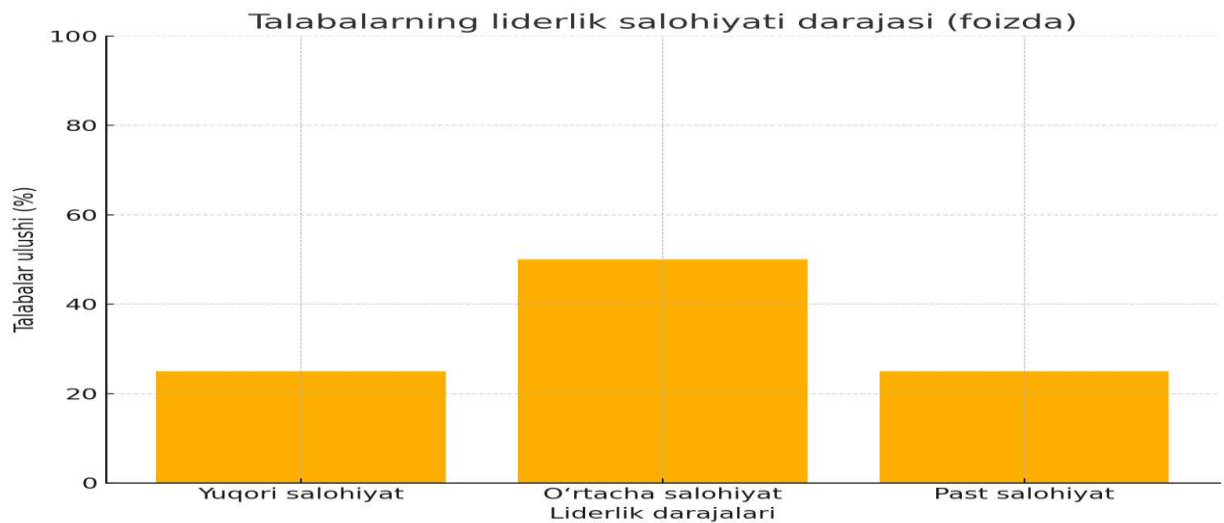
Ta'lim jarayonida qo'llanilishi. Diagnostik vositalarning asosiy maqsadi – talabaning liderlik salohiyatini aniqlash va uni tarbiyalash. Ushbu vositalar quyidagi yo'nalishlarda qo'llaniladi: Talabalar shaxsiy fazilatlarini bo'yicha guruhlariga ajratiladi;

- Individual rivojlanish dasturlari ishlab chiqiladi;
  - Liderlik potentsialiga ega bo'lgan talabalar bilan chuqurlashtirilgan mashg'ulotlar o'tkaziladi;
  - Ta'limdagi faol metodlar (treninglar, rol o'yinlar) diagnostika asosida rejalashtiriladi;
  - Akademik va ijtimoiy muvaffaqiyat prognoz qilinadi.
- Misol: Baholash natijalari asosida guruh ichidagi tahlil.

Liderlik darajasi	Talabalar ulushi (%)	Asosiy xatti-harakatlar
Yuqori	25%	Tashabbuskorlik, guruhda yetakchilik, ilhom berish
O'rtacha	50%	Ko'makchi, faol tinglovchi
Past	25%	Passivlik, noaniqlik, muloqotda qiynalish

Natijalar va muhokama. Tajriba asosida 120 nafar talabaga MLQ va LPI testlari o'tkazildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, yuqori liderlik salohiyatiga ega talabalar (25%) ta'lim jarayonida ko'proq tashabbus ko'rsatadi, guruh ishlarida faol,

kommunikatsiyasi samarali. Past ball to'plagan talabalar esa o'zini ifoda qilishda qiyinchilikka duch kelmoqda. Shu asosda individual yondashuvlar ishlab chiqildi.

Diagnostik vositalar – bu faqat test emas, balki shaxsga yondashish, ta'limni shaxsiylashtirish vositasi. Ular pedagog va psixologlarga talabani chuqur tushunish, yo'naltirish, kuchli tomonlarini rivojlantirish imkonini beradi. Diagnostika – bu profilaktika va rivojlanishning kalitidir.

Xulosa. Talabalarda liderlik salohiyatini erta bosqichda aniqlash va uni ilmiy asoslangan vositalar orqali baholab borish bugungi zamonaviy ta'lim jarayonining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, liderlik shunchaki tug'ma fazilat emas, balki ataylab rivojlantiriladigan va pedagogik muhitda yo'naltiriladigan ijtimoiy-psixologik kompetensiyadir. Mazkur maqolada ko'rib chiqilgan diagnostik vositalar – MLQ (Multifactor Leadership Questionnaire), LPI (Leadership Practices Inventory), EQ-i (emotsional intellekt testi) va O'zbekiston sharoitida moslashtirilgan testlar orqali talabalar liderlik salohiyatining asosiy ko'rsatkichlari (tashabbus, jamoaviylik, kommunikatsiya, qaror qabul qilish qobiliyati, emotsional barqarorlik) baholanishi mumkinligi asoslab berildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bozorov B. B. (2021). *Zamonaviy ta'lim psixologiyasi: kompetensiyaviy yondashuvlar*. – Toshkent: Innovatsiya markazi.
2. Goleman, D. (1998). *Working with Emotional Intelligence*. Bantam Books.
3. Katz, R.L. (1955). *Skills of an effective administrator*. Harvard Business Review.
4. Kouzes, J. & Posner, B. (2012). *The Leadership Challenge*. Jossey-Bass.

5. Mahkamova G. S. (2020). *Yoshlar psixologiyasi*. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti.
6. Nazarova R. A. (2017). *Pedagogik texnologiyalar va o'qitish strategiyalari*. – Samarqand.
7. O'rinboyev T. T. (2022). *Ijtimoiy psixologiya va kommunikativ kompetensiyalar*. – Farg'ona: Ilm Ziyo nashriyoti.
8. Qodirova D. A. (2019). *Talabalarda liderlik kompetensiyasini shakllantirishda innovatsion yondashuvlar*. – Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti.
9. Sodiqov R. R. (2021). *Psixologik diagnostika asoslari*. – Toshkent: O'zDJTU nashriyoti.
10. Xudayberganov M. A. (2018). *Oliy ta'limda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim metodlari*. – Toshkent.